

Гарріет Бічер-Стоу.

(В столітні роковини уродин).

Вельми химерна доля людської слави... Одному дає вона довго на себе ждати, іншому аж геть-геть по смерті ставить пам'ятника, на іншого знову спадає напрасно, ненадійно і таки за одну ніч проносить ім'я свого любимця по далеких та широких просторах у своїх і чужих. Присутні видці стоять мов зачаровані і чудують ся тому, що стало ся. Буває й таке, що супроти сеї ненадійної появи перевертають ся горі корінем усі філософсько-критичні міркування і треба ставляти нові тези, нові будівлі... Саме те до певної міри доторкаєть ся американської письменниці Гарріети Бічер-Стоу (Harriet Beecher-Stowe). З під її пера вийшов твір, що в одному моменті здивував світ і невдовзі появили ся переклади його на всіх культурних мовах.

Гарріет Бічер-Стоу родилась 13 червня 1811 р. у Ліхфієльдї. Виростала й прѣживала в духовному оточеннї, що полишило замітні признаки на її писаннях. Батько її був головою теологічного семінаря. В 1836 р. подружив ся з нею орієнталіст і професор теології Кальвін Стоу. Гарріет була ідейною, освіченою, добросердечною людиною, тим то і в домі для своїх і поза домом для чужих ставала справжньою матір'ю. Час до часу появляли ся в різних часописах оповідання, нариси, як „Новорічній історія“ (New Year's Tale), „Пригода вченого на селі“ (Adventures of a Scholar in the Country); вийшла й збірка оповідань п. з. „Маєвий Квіт“ (May-flower). Та ці юмористичні речі прочитували ся й мандрували в забутте...

Та от Гарріет стала уважніше прислухувати ся палким голосам про актуальне питання дня, себ-то про скасування невольництва Негрів, проти якого виступив уже поет Daniel Pastorius (1651—1719) зі своїм звісним протестом (1688) до генерального зібрання в Пенсільванії. Англійські плянатори допускали ся в полудневих американських колоніях страшних, ганебних учинків на чорних рабах. Сі знущання, се невольництво кликало за поратунком і за помстою до всіх гуманних сердець... В перших десятиліттях 19 століття виступають неустрашимі борці, як Benjamin Lundy і William Lloyd Garrison. Їх часописи „Геній загального визволення“ (Genius of Universal Emancipation) і „Liberator“ міцно надрушили грубі підвалини невольництва між Неграми. Культурники найменували Garrisona „фанатиком, божевільцем, підпалачем, ворогом вітчизни“. „Я знав від початку, що мої мотиви будуть поборювані, мої перестороги висмівані, моя особа переслідована, мій здоровий розум піде в сумнів, а моє життя стане під припадком; одначе бренькіт невольницьких кайданів дзвенів мені в ушах і вдирав ся глибоко в мою душу; глядів я до

неба і просив сили, яка-б підтримала мене в тому вповні небезпечному ділі“ (Liberator, I. 139). За голову сього визначного борця подано ціну п'ять тисяч долярів... Та ці публіцистично-агітаційні статті і літературні писання з релігійно-філософською закраскою, спрямовані до торговщиків людським товаром розворушили націю. Сі течії зробили важний вплив і на Гарріет Бічер-Стоу. Вона теж глянула на дно сеї мізерії. Її нутро потрясло ся. Головно розворушила її уяву й серце страшна доля втікачів-невільників, за якими летіли в погоню „сторожі ладу й порядку“ та безмілосердно карали неповинних винуватців. Задумала й вона причинити ся чимось зі свого боку до усунення сього лиха, сеї аномалії, якою наділяли культурні некультурних. Порішила дати кілька нарисів з життя чорних невольників. Та як тільки забрала ся до першого образка, себ-то до зображення утечі матери-невільниці зі своїм дитятком ледяними шляхами до країни волі, в одній хвилі розвернув ся перед нею нарис цілого роману, що став найважнішою та найінтереснішою появою в американській літературі, а вкортці і в чужих літературах. Тепер діло визволення чорних рабів з тісного, домашньо-американського кутка перейшло до загально світової літературної обробки й дискусії, а книга Гарріет стала одним з науспінніших чинників у тому визвольному рухові. Її роман забрали ся пильно прочитувати прихильники й противники визвольного діла, в салонах і нужденних хатчинах, старі й молоді, бідні й багаті, більше освічені й менше обзнайомлені з літературними продуктами.

Сим твором, до якого кинули ся всі дома й поза границями, був роман Гарріет Бічер Стоу п. з. „Хата дядька Тома, або життя між низшими“ (Uncle Tom's Cabin, or Life among the Lowly). Як швидко мандрував сей роман до читачів, показує се, що книжка появилася 20 марта 1852 р., а вже першого квітня було третє видання, до кінця року появило ся сто двадцять видань; усамій Америці розійшло ся триста тисяч екземплярів. Роман викликав незвичайне заінтересовання. Найвизначніші письменники й критики (Dickens, Charles Kingsley, George Sand) заговорили з одушевленнем про його.

В чому причина так швидко й незвичайного розповсюдження й заінтересовання? Коли прикладати до сеї повісти літературно-критичні критерії сучасности й минулости, то вона далеко стоїть від їх. Композиція вповні несущільна, характеристика головних осіб проведена в дечому міцно суперлятивно: або саміська доброта, соняшність, або острашна понурість, важка погань, а до того й маркантна тенденція могла відстрашувати ніжні почування справжніх естетів, опісля надмірне накопичення образів і сцен, які не дають читачеві спромози поринати в рефлексіях і настроениях, тільки женуть утомлену уяву далі і далі. Секретом величезного впливу мусять бути якісь невольні чинники, не зверхні,

тільки внутрішні, не специзовані розумом, тільки відчуті серцем. Як збавлення, леліанне доброю матір'ю дитини проблискує для глядача якийсь невидимий чар, щось невисказане, несформуване, невловиме, а само собою приманливе, щось таке своє рідноматерне, тим то цінне, оригінальне, типічне і завше свіже, компоноване *sub specie aeternitatis*, саме такою чарівною силою, саме таким матерним чуттям невловимо пронизані образи й сцени введених осіб і подій. Загальний сей чинник матерного серця, матернього чуття, по мойому осудови, відіграв переважну роль у захопленню читачів та поставив авторку в ряди найславніших світових письменників. Се тепло, сей жар жіночого серця, який подекуди здається переходити в солодкавий сентименталізм, але не переходить, закриття собою всі похибки й недостачі у подрібному викінченню, а втискається непереможною силою до нашого нутра, до нашої душі і велить нам глянути на понижених, покривджених, поневолених, обрабованих зі всього людського; авторка випташила сих нуждарів жаром свого серця: се справжнє, невишукане, матерне чуття витає невидимо над цілим романом і потрясає людським єством, а до того проста, невибаглива форма зображення є теж цінною приманою.

До найкрасших річий, що завше робитимуть велике вражіння на читача, належать: утеча Елізи з дитятком на руках по розколисаних ледах ріки до місця волі, вечір у хаті, торг невольників, життє на плантаціях, сцени смерті Еви, Кляра, препишна сцена, коли Том учить свого пана молити ся, трагедія Касси. Коли до сих майстерно зображених місць, що самі одні зможуть забезпечити книзі предовгу славу в літературній царині, додамо гарну характеристику введених осіб з обох таборів, крім деяких помилок у головних героїв, то стане ясною висока вартість твору, про якого трівке значіння не прочувала ані авторка, ані сї, що містили перші її річи...

Хто зміг дати собі раду з так великим, багато нагромадженим матеріалом, хто зміг улаштувати ся з численними ґрупами осіб і широко розгалуженими подіями й думками та надати кожному належне місце і оповити все те справжнім сийвом артизму, се неаб який творець. Гаррієт уміла глядіти на життє і змогла теж належно відтворити се життє з усіми його есенціональними рисами та надати йому артистичних прикмет які будуть завше порушувати серце й уяву читача та викликати відповідні рефлексії про людство...

Не обійшло ся теж без злобних находів на сей роман від прихильників правого крила, себ-то оборонців невольництва між Неграми. Робили різні неоправдані закиди та твердо зазначували, що Гаррієт пофальшувала дійсність. Видко, що сї находи вразили авторку, бо вважала за потрібне дати відповідь критикам, що вона не пофальшувала нічого; вказала наглядно, що зображені нею події взяті з реального жит-

тя, вирвані з фактичної тодішньої дійсности. Ся відповідь має вельми влучний заголовок: „Ключ до хати дядька Тома“ (*Key to Uncle Tom's Cabin*, 1853). Та історія перейшла над сею злобною критикою до порядку дня, а роман завше читається ся з інтересом. Правда й се, що авторка в цьому романі станула на самому вершку своєї літературної творчости. Інші її річи не підходять до сих вершин, хоть і тут стрічають ся справжні перлини.

Успіх першого роману був мабуть причиною, товчком до написання другого п. з. „Dred“, якого тема взята теж з невольництва. Зображена тут острашна трагедія невольника-втікача, що тиняється по великих болотах Північної Кароліни. Роман як цілість не вдався, бо складається з двох частин, слабо звязаних з собою, в яких змальовується історія Дреда і Ніни. Гаррієт була майстром у влучному зображуванні характерів і змальовуванні коротких сцен. І в цьому романі характеристика введених осіб чудова, тільки що розвиток подій неповні логічний і умотивований. Є й тут сцени, що мають високу літературну вартість, як от опис холери, опис нічного поховку.

Саме те треба сказати й про інші річи, як „Любощі пастора“ (*The Minister's Wooing*), гарний обичаєвий роман; „Ольдтоунські жильці“ (*Oldtown Folks*), майстерний релігійно-педагогічний роман, у якому змальована історія великої, численної родини; „Ми і наші сусіди, або літопись немодної улиці в Нью-Йорці“, де проведене противенство між старим і новим світом, між поколінням, вихованим на Вальтер-Скотті і Діккенсі. І в сих річах суцільність дії недомагає, але сю недостачу заступає майстерна характеристика осіб, вірні зображення поодиноких подій.

Під кінець годить ся ще піднести дві річи, які свого часу наробили багацько крику: „Правдива історія леді Байрон“ і „Відплачена леді Байрон“. Гаррієт під впливом поговорок леді Байрон, з якою вона заприязнилася ся, а яка заховала велику ненависть до помершого поета за його подружні спроневерювання, заворушило ся нутро строгої пуританки, тим то заговорила гнівно, нерозважно, без належного провірення про кровосумішні зносини Байрова з сестрою в перших Августою Лі. Сї писання викликали великий несмак навіть між прихильниками письменниці... Та помиляти ся — людська річ... Головна заслуга Гаррієт була в голосному на весь світ протесті проти невольництва Негрів, піднятому острашними картинами звісного роману.

Бічер-Стоу умерла як уповні немічна (духово й фізично) старенька 1 липня 1896 р.

В столітні роковини уродин Гаррієти Бічер-Стоу нехай сї стрічки будуть добрим спомином для її великого духа і від нашого громадянства за прегарну поживу...